

HRVATSKO-RUMUNJSKE KULTURNE VEZE NA STRANICAMA KNJIŽEVNIH ČASOPISA U VRIJEME NDH 1941-1945.

Dubravka LUIĆ-VUDRAG

The Kingdom of Romania had recognized the Independent State of Croatia (NDH) already in August 1941. Both countries belonged to the Axis powers and were strengthening their mutual political and cultural relations.

The clearest reflection of the Croatian-Romanian cultural relations can be traced through the journal *Hrvatska revija* (Croatian Review) which published articles on the latest social, cultural and artistic events in Croatia and abroad, and was the central literary journal of the interwar and World War II period in Croatia. It was published monthly by Matica Hrvatska (Central Croatian Cultural and Publishing Society) from 1928 until the fall of the Independent State of Croatia in 1945.

The first article related to Romania was published in 1942 *Moderna rumunjska umjetnost i Rumunjski krajobrazi* (The Romanian Modern Art and the Romanian Landscapes) written by Ernest Bauer, who worked in the Embassy of the Independent State of Croatia in Bucharest.

The third volume of Croatian Review, published in 1944, was entirely devoted to Romania. At that time, the Romanians and the Croats had a common goal, the fight against Bolshevik imperialism, and since they were both small nations it was important to know each other well. This volume had brought four novellas and six poems whose authors were Romanian writers: Mihail Eminescu, Ion Luca Caragiale, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Ioan Alexandru Bratescu-Voinesti, Nichifor Crainic Victor Papilian, George Bacovia and Lucian Blaga. The articles were about the Romanian theater and art. The volume also brought the text on the literary journal *Gandirea*, which had dedicated one of its volumes to Croats. The editor, poet Nichifor Crainic presented the concept of the special number that, in a series of interviews with Croatian writers, brought information about their work.

The paper will reveal some previously unknown details about the situations and events from the history of the Romanian-Croatian relations during the World War II, which had been recorded on the pages of literary journals. The new findings will help future researchers, authors of comparative literary studies because they will shed some light on the previously unexplored period of Croatian and Romanian cultural history.

Keywords: cultural links, the Romanian-Croatian relations, the Independent State of Croatia, literature magazine, Croatian Review

Uvod

Književni časopisi su prostor za izmjenjivanje ideja i mišljenja, stvaranja poetika i škola, prostor katkad oštih polemika i sukoba. Tu se potiču i rađaju ideologije, ispravljaju pogreške, potiču i preispituju kritička mišljenja. Stranice časopisa predstavljaju mlade, još nepoznate autore i daju im priliku da pokažu što novo, svježije, različito donose svojim književnim radovima. Svaki je časopis kao medij, neodvojiv dio ukupnih kretanja u društvu koja se jasno iščitavaju u njegovu sadržaju, s njegovih stranica.

Ovaj rad donosi činjenice o intenzivnim rumunjsko-hrvatskim kulturnim vezama koje su se odvijale u vrijeme Drugog svjetskog rata. Njihov odraz pratimo na stranicama književnih časopisa *Hrvatska revija*, *Hrvatska smotra* te tjedniku *Spremnost*. Posebno je obrađena *Hrvatske Revija*, cijenjeni naslov najstarije hrvatske kulturne institucije Matice hrvatske koja je u međuratnim i ratnim godinama bila izdavač.

*Hrvatska revija*¹

U vrijeme izlaženja 1928-1945. HR je bila stožerni časopis hrvatskog kulturnog života, pronositelj hrvatske književne misli, programski i sustavno pridonosila je izgradnji i čuvanju hrvatskog jezika te nacionalnog i kulturnog identiteta.² Matica se odlučnim stavom svog vodstva obranila od nasrtaja jugoslavenskih vlasti da je ukine i uključi u nove ustanove koje bi podržale stvaranje zajedničke jugoslavenske kulture. Razdoblje s kraja dvadesetih godina prošloga stoljeća, tj. 1928., od kada je HR počela izlaziti pa sve do kraja Drugog svjetskog rata bilo je obilježeno složenim društveno-političkim i ekonomsko socijalnim prilikama.³ Svoje izlaženje *Revija* je nastavila u novostvorenoj NDH da bi 1945. uspostavom nove vlasti prestala izlaziti.

Izborom svojih tema i suradnika držala se *Revija* uz bok europskih časopisa koji su svojim programom bili usredotočeni na nacionalne, kulturne vrijednosti. Davala je prostor brojnim mladim pjesnicima čija se lirika se najčešće bavila nacionalnim i socijalnim temama. Brojni prijevodi stranih autora eseja, poezije i proze, pokazivalo je odluku urednika da zadrži vezu sa svijetom književnosti i umjetnosti, novih ideja i strujanja.

Revija je izlazila kao književni časopis, ali danas ne pripada samo književnoj, nego i političkoj povijesti. Svjedoči o burnim 30im i 40im godinama kada su se na društvenoj i kulturnoj sceni križali različiti svjetonazori, stranačke opcije i totalitarne ideologije što su upravljale životom hrvatskog naroda. U jednom od ranijih tekstova o našoj periodici⁴ koji povezuju razdoblje između dva svjetska rata i doba NDH Miroslav Vaupotić zaključuje:

“Hrvatska revija” kao centralni književni časopis hrvatske literature od 1928-1945. nužno je bio eklektička tribina građanske koncentracije od ljevice do desnice, a zasluga je

¹ Dalje HR ili *Revija*.

² Položaj Matice kao nacionalne udruge s kulturnom i političkom zadaćom osvijetlio je Vinko Brešić u studiji *Od Matice hrvatske do Društva hrvatskih književnika* (2005 str. 79-89) koja je objavljena u knjizi *Čitanje časopisa* Zagreb, MH 2005.

³ Hrvatska je tek deset godina ranije, iza Prvog svjetskog rata 1918., ušla u Državu SHS koja je ubrzo postala Kraljevina SHS. Od 1929. bila je u Kraljevini Jugoslaviji, a 1939. formirana je Banovina Hrvatska. Sve jači sukobi u Europi prerastali su u novi svjetski rat. Nakon napada Njemačke i kapitulacije Jugoslavije 1941. uspostavljena je Nezavisna država Hrvatska.

⁴ Miroslav Vaupotić objavio je u dva nastavka članak *Časopisi hrvatske književnosti (1935-1945)* u *Zadarskoj reviji* 1964. što je odlomak iz studije *Hrvatski književni časopisi od 1914-1963*.

njenih urednika dra Blaža Jurišića, Livadića i Delorka, što ona u cjelini nije, iako parcijalno jest, postala plijen ekstremnih nacionalista i klerofašista kao časopis Hrvatska smotra (1935-1945)” (Vaupotić 1964 Zadarska revija 13(3): 238)

Temelj i povezanost s mediteranskim europskom kulturnim krugom, a s jezične strane pripadnost slavenskom svijetu davala je suradnicima HR čvrsto uporište i oslonac. Otvorenost hrvatske građanske sredine prema internacionalizmu i europeizmu značila je širinu i slobodu časopisa da u svakom trenutku prihvati i odgovori na sve nove izazove i događaje. Valovi političkih strujanja, pjesničkih škola, umjetničkih pokreta donosili su nova imena, autore kompetentne da raspravljaju i pišu o odrazima svijeta u hrvatskom društvu. Širinom tema i različitih vijesti stavljali su hrvatsku kulturu u kontekst šire slavenske i europske zajednice naroda.

U novijoj hrvatskoj znanosti o književnosti posebno treba istaknuti rad književnog povjesničara Vinka Brešića koji vodi projekt Hrvatska književna periodika.¹ U potpunosti treba podržati Brešićev zaključak iz uvodnog razmatranja o projektu.

“U našoj znanosti uopće, pa tako i znanosti o književnosti, periodika ima važnu, ali sekundarnu ulogu. Ona je uglavnom tretirana kao jedan od historiografskih izvora, ali ne i kao autonomna činjenica, još manje kao struktura s vlastitom genezom i poetikom. Pa čak i oni radovi koji su posvećeni pojedinim almanasima, novinama i časopisima tretiraju svoj predmet isključivo kao posrednika, tj. kao pasivni medij koji prenosi neki sadržaj po kojemu onda i oni sami zadobivaju onu važnost koja se pridaje posredovanome predmetu.”(Brešić 2012: [197])

U drugoj polovici 20. stoljeća domovinsko izdanje Revije bilo je zanemareno od većine vodećih književnih povjesničara. U povijestima i pregledima hrvatske književnosti spominjala se samo usput kao jedan klerikalni, dekadentni, beznačajni građanski časopis.

Razlog tome treba zasigurno tražiti u političkoj i društvenoj klimi koja je odbacivala sve kulturne i društvene dosege iz razdoblja prije komunističke vlasti te ih smatrala nazadnim i dekadentnim.

Povijest rumunjsko-hrvatskih književnih dodira

Interes za rumunjsku književnost u Hrvatskoj postoji od kraja 19. stoljeća. Već je naš pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević objavljivao književne radove

¹ U projektu *Hrvatska književna periodika* Brešić je objavio Uvodne studije: *Kako čitati časopis? Uvod u studij hrvatske književne periodike* i drugi rad: *Od Calendariuma do knjigomata : vrlo kratka povijest hrvatskih časopisa*. Povijest hrvatskoga jezika: zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole, Zagreb, 2012. Od istog autora treba istaknuti da je 2012. iz tiska izašla bibliografija domovinskog izdanje HR koja do tada nije bilo predmet pomnijeg istraživanja, a objavljena je kao drugi svezak niza *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 20. stoljeća*, sv. 2 u okviru spomenutog projekta. .

rumunjske kraljice Elizabete koja je pisala pod pseudonimom Carmen Sylva. Njene radove prevodio je s njemačkog jezika i objavljivao kao urednik u sarajevskom časopisu *Nada*, a poslije njegove smrti nastavila ih je objavljivati Kranjčevićeva supruga Ella¹.

Prijevod rumunjske poezije mogli su se čitati u časopisu *Vienac* od 1899. kada su prvi put objavljeni stihovi pjesnika Mihaila Eminescua. S rumunjskog ih je preveo Milivoj Podravski² uz osobni kritički osvrt i bibliografske bilješke o autoru.

Na Zagrebačkom sveučilištu rumunjski slavist Ilie Barbulescu obranio je 1899. godine disertaciju s područja slavistike i rumunjske lingvistike. (Milačić 1976: 84) Rumunjsko-hrvatski kulturni dodiri imali su kontinuitet i nastavili su se su kroz cijelo 20. stoljeće.³

U Dubrovniku je 1933. godine održan 11. međunarodni kongres PEN-a. pa se tada dogodio prvi značajniji susret rumunjskih i hrvatskih književnika. Članak o tom događaju napisao je publicist i prevoditelj Ivan Esih u *Obzoru*. U rumunjskoj delegaciji bili su suvremeni književnici, a među njima „prvak rumunjske književnosti, dostojan književni reprezentant Rumunije u inozemstvu Liviu Rebernau“ (Esih 1933. *Obzor* 30. 5. 1933.: 12). O njegovu romanu *Ion* pisao je Esih u *Obzoru* još 1929. godine, a u cijelosti će roman u njegovu prijevodu izaći pod naslovom *Plodovi zemlje* 1943. godine.

Hrvatska manjina već nekoliko stoljeća živi Rumunjskoj, čuvajući svoj jezik, običaje i tradiciju. Dotičaje sa starom domovinom službeno nisu imali sve do 20-ih i 30-ih godina prošlog stoljeća kada su počeli dobivali knjige, časopise i novine od brojnih zagrebačkih kulturnih društava kao što su Matica hrvatska, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima i dr. (Manea-Grgin 2008: 21).

Interes za rumunjski jezik i književnost te njihov utjecaj na hrvatski nalazimo kod brojnih filologa. Naš cijenjeni lingvist i romanist prof. Petar Skok objavio je 1940. godine u tri sveska knjigu *Osnovi romanske lingvistike* u kojima su i vrijedna proučavanja rumunjskog jezika. Suradnja Hrvata i Rumunja se nastavljala na različitim poljima. U nadolazećim, četrdesetim godinama bliže su ih povezali državni, politički i strateški interesi u strašnim danima Drugog svjetskog rata. Nažalost, razdoblje Drugog svjetskog rata kada su dvije zemlje intenzivirale i kulturnu i političku suradnju do sada nije bilo predmet pomnijeg istraživanja. Razlog tome svakako mora biti komunistička vlast u objema zemljama koja niti u Rumunjskoj, a niti u Hrvatskoj nije dozvoljavala slobodan pristup građi i arhivima iz razdoblja fašizma. Među časnim izuzecima je književni povjesničar Stanko Lasić koji

¹ Detaljnije o tome čitamo u Kranjčević 1967, *Sabrana djela III* Zagreb: JAZU, str. 726.

² Milivoj Podravski je pseudonim pjesnika Vilima Filipašića koji je pjesme, priče, članke te prijevode s latinskog i rumunjskog jezika objavljivao u časopisima.

³ Podataka o tim vezama nalazimo u radu *O počecima hrvatsko-rumunjskih književnih veza* koji je napisala prevoditeljica i književna urednica Karmen Milačić za Simpozij o rumunjsko-jugoslavenskim kulturnim, književnim i lingvističkim vezama održan u Bukureštu od 21. – 26. listopada 1976.

je krajem 80-ih godina 20. stoljeća pisao o zanemarenoj književnosti i kulturi iz vremena NDH.¹

Zajednička politička stajališta i interesi u vrijeme Drugog svjetskog rata

Kraljevina Rumunjska već je u kolovozu 1941. priznala uspostavljenu Nezavisnu državu Hrvatsku (Krizman 1986: 434). Rumunjskim je poslanikom u Zagrebu imenovan dotadašnji savjetnik rumunjskog poslanstva u Rimu, Demeter Buzdugan. Prvi hrvatski veleposlanik u Bukureštu bio je dr. Edo Bulat. Vjerodajnice kralju Karolu on je predao 11. kolovoza 1941. (Jonjić 2000: 496). Obje zemlje pripadale su silama Osovine pa su uzajamno ojačavale političke i kulturne veze. Vojno-politički događaji i odnosi u regiji doveli su dva naroda u situaciju da zauzmu zajednički obrambeni stav protiv Mađarske.

Od sredine 19. stoljeća pa dokraja Prvog svjetskog rata ono što je najviše zbližavalo Hrvate i Rumunje, bila je mađarska politika ekspansionizma i negiranje prava narodnih manjina koje su živjele u sklopu Mađarske. U međuraću, posebice tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i u poslijeratnom razdoblju, mađarski su politički krugovi u primjetnoj mjeri, neovisno o ideološkom opredjeljenju u totalitarizmu, radili na obnovi ideje sanstefanizma s čvrstom odlukom o proširenju na područja svojih susjeda. O toj političkoj doktrini morali su voditi računa Hrvati i Rumunji. (Mihanović 2001 Časopis za suvremenu povijest 33(2): 326)

Prirodna potreba za suradnjom među dobrim susjedima jačala je na svim poljima. Dodatna poveznica bila je zajednički problem koji su obje zemlje imale s Mađarskom jer im je oduzela dijelove teritorija koji im je kroz dugu povijest uvijek pripadao. Hrvatska je ostala bez Međimurja, a Rumunjska bez većeg dijela Transilvanije. Pripremalo se potpisivanje sporazuma o hrvatsko-rumunjskoj suradnji s posebnim naglaskom na kulturnu Konvenciju. Radio Bukurešt je jednom tjedno imao emisiju na rumunjskom jeziku s najvažnijim informacijama o Hrvatskoj. Često je gostovao hrvatski veleposlanik s vijestima o političkim događajima, kulturi gospodarstvu i športu.(ISTO: 343)²

Zagreb je u ožujku 1942. posjetila grupa rumunjskih javnih i kulturnih djelatnika. U delegaciji je bio književnik Liviu Rebernau član Academie Romanie, generalni ravnatelj rumunjskih kazališta. Stigao je na poziv intendanta Hrvatskog državnog kazališta Dušana Žanka i održao predavanje u Hrvatskom glasbenom zavodu pod naslovom *Duhovni život Rumunjske*. O tome su pisale novine *Hrvatski*

¹ Stanko Lasić je od 1989. počeo objavljivati niz u 6 knjiga *Krležologija ili Povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži* pišući o Krleži, njegovim djelima i djelovanju u različitim političkim i državnim uređenjima. U trećoj knjizi *Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska (10.4.1941-8.5.1945)* autor je istražio sve relevantne naslove periodike iz toga razdoblja pa i HR.

² Do tih informacija došao je Marin Mihanović istražujući za doktorsku disertaciju *Odnosi između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevstva Rumunjske 1941. do 1944.*, obranjenu u Bukureštu 2000. godine. Dnevnik Mihaia Antonescua, Ministra Vanjskih poslova Kraljevine Rumunjske (1941-1944.) čuva u Arhivu MAE, fond Hrvatska svezak I.

dnevnik, Hrvatski narod, Obzor. Časopis *Plava revija* donio je dio poglavlja *Noć* iz njegovog najnovijeg romana *Plodovi zemlje* koji će Zagrebu izaći naredne 1943. godine u izdanju *Nakladnog zavoda Ante Velzek*. Preveo ga je na hrvatski Ivan Esih, a u opširnom pogovoru naglasio je značaj suradnje:

„...kulturna izmjena je potreba medju narodima, a osobito medju narodima kao što su rumunjski i hrvatski. Uvjeren sam da će prievodi iz rumunjske književnosti bilo lirika ili prozaika ne samo biti i dobro shvaćeni. Sudbina naših naroda leži na istim temeljima, a to je seljak, pa će prema tome i naša budućnost biti bolja u koliko budemo znali sačuvati i razviti snage cjelokupnoga svoga naroda.“(Esih 1943: 565)

Kao detalj koji ilustrira razvijanje bliskih veza s Rumunjskom treba navesti vijest koju je objavio časopis *Hrvatska smotra* u rubrici *Kronika*: 7. studenog 1941. ...u Zagrebu je proslavljen rumunjski blagdan rođendan kralja Mihajla I. (*Hrvatska smotra* 1942 10/1: 59)

U Zagrebu je 11. svibnja 1942 svečano proslavljena nezavisnost Rumunjske, a kralju Nj. V. Mihajlu poslan je brzojav s čestitkama. Posebnu pažnju posvetilo je tome hrvatsko novinstvo i prenijela *Hrvatska smotra* (1942 10/5: 387)

Najjasniji odraz hrvatsko-rumunjskih kulturnih veza možemo pratiti kroz književne časopise toga razdoblja: *Hrvatska revija* *Hrvatska smotra* i *tjednik Spremnost*.

Kulturna suradnja

S delegacijom rumunjskih intelektualaca i javnih kulturnih radnika boravio je u siječnju 1942. u posjetu Zagrebu Nicolas J. Herescu profesor klasične filologije na sveučilištu u Bukureštu i predsjednik *Društva rumunjskih književnika*. Podatke o rumunjskom profesoru donio je časopis *Hrvatska smotra* 1942 10/1: 6, jer je objavio prijevod njegovog izlaganja s naslovom *Pjesništvo i politika cara Augusta* koje je održao u Zagrebu 14. siječnja 1942. studentima Hrvatskog sveučilišta. Herescu je bio autor nedavno tiskane knjige *Milliarium* s novim studijama iz klasične književnosti te temama iz rumunjskog i europskog humanizma. Bio je svjetski priznati pjesnik i znanstvenik te urednik međunarodnog časopisa za klasičnu filologiju i antičku povijest *Revista classica*.

Intenzivna kulturna suradnja započeta susretom kazališnih intendantata u Zagrebu rezultirala je suradnjom zagrebačke i bukureštanske Kraljevske opere pa je rumunjski tisak pisao da hrvatski umjetnici „pružaju doista divnu umjetnost“ (Banović 2012: 58). Dušan Žanko je pred velikim auditorijem Bukureštanskog sveučilišta održao na francuskom jeziku predavanje pod naslovom „Bitni elementi hrvatske kulture“, a na bukureštanskom krugovalu izvodili su i hrvatske pjesme¹

¹ Vijesti o kazališnom gostovanju u Bukureštu objavio je časopis *Hrvatska pozornica* Zagreb, 21. veljače 1943., br.21:5.

Suradnja se nastavila zagrebačkom premijerom tragikomedije Mihaila Sorbula *Bolesna krv*, koja je smatrana remek-djelom rumunjskog kazališta. (ISTO: 59)

Iz *Hrvatske smotre* saznajemo da je u Zagrebu od 9. do 15. svibnja 1943. održan „*Tjedan rumunjske kulture*“ pa je Državna krugovalna postaja prenijela niz predavanja.¹ O najstarijim vezama između naša dva naroda u povijesti govorio je izaslanik za kulturne veze rumunjskog veleposlanstva u Zagrebu Valentin Gr. Chelaru. Najnovijim istraživanjima o Hrvatima u Rumunjskoj bave se Illie Barbulescu, Anton Balota, Valentin Gr. Chelaru i Eugen Cosseriu. Predstojnik Odsjeka za književnost i umjetnost u Ministarstvu prosvjete NDH Ivan Esih, izrazio je posebnu zahvalnost rumunjskim kroatistima koji proučavaju hrvatsku manjinu u Rumunjskoj, a rumunjskoj javnosti predstavljaju hrvatsku kulturu.

Događaji i susreti na relaciji Rumunjska – Hrvatska redovito su bili tema u tjedniku *Spremnost* koji je bio glasilo ustaškog pokreta te pisao o dnevnim političkim događajima, ratu gospodarstvu i kulturi. U broju od 4. srpnja 1943. izašao je tekst *Gospodarski položaj Rumunjske: Zdravi temelji financiranja rata* što ga je potpisao Marko Tarle. U istom broju u *Spremnosti* je objavljen je tekst *Poglavnik rumunjskog književnika Nicifora Crainica*. On je u lipnju 1943. boravio je u Zagrebu. Svoje dojmove o susretima i doživljajima, iznio je u članku koji je bio objavljen 24. lipnja 1943. u rumunjskom listu *Porunca Vremii*.

U *Hrvatskoj reviji* koja je iu NDH nosila primat središnjeg književnog časopis međuratnog i ratnog razdoblja sve do sloma NDH 1945. godine prvi tekst vezan uz Rumunjsku nalazimo 1942. godine. Pod naslovom *Moderna rumunjska umjetnost* raspravu je objavio u petom broju stari Revijin suradnik Ernest Bauer, koji je neko vrijeme proveo kao savjetnik i novinski ataše u hrvatskom veleposlanstvu u Bukureštu. Približio je hrvatskim čitateljima rumunjsku likovnu scenu koja slijedi europske umjetničke škole. U izdanju *Naklade Europa* 1942. izašla je njegova knjiga *Novo lice Rumunjske* koja je sadržavala niz interesantnih putopisa iz svih rumunjskih krajeva. Isječke iz te knjige pod naslovom *i Rumunjski krajobrazi* objavila je Revija iste godine u zadnjem broju.

Interes za Rumunjsku kao državu rezultirao je objavljivanjem još nekoliko članaka. Romanist Drago Čepulić preveo je 1942. godine tekst *Stvaranje rumunjskog naroda*. Autor je bio Nicolas J. Herescu profesor klasične filologije na sveučilištu u Bukureštu i predsjednik *Društva rumunjskih književnika* koji je u siječnju iste godine posjetio Zagreb. Možemo pretpostaviti da je prilikom njegovog posjeta Zagrebu bolje upoznao hrvatske književnike te dogovorio razmjenu i međusobnu suradnju na stranicama najvažnijih književnih časopisa.

U Hrvatskoj je takav naslov bila Matičina *Hrvatska revija* koja je u godinama Drugog svjetskog rata bila u trećem razdoblju svoje redovite produkcije, a do tada je proživjela mnoge društvene i političke promjene. Odražavale kroz uredničke koncepcije i mijene te bile vidljive u izboru suradnika i tema. Od bojkota nekih lijevo orijentiranih intelektualaca 30-ih godina, preko rastuće okrenutosti nacionalnom

¹ Članak je o tim događanjima napisao u *Hrvatskoj smotri* (11(5)1943: 410-413) povjesničar Seid Mustafa Traljić pod naslovom *Hrvatsko – rumunjski odnosi*.

hrvatskom pitanju, sukobu s HSS-om, te kulminacijom zabrane izlaženja 1941., uspostavom NDH i promjenom državnog i političkog ustroja Revija je izlazila bez prekida.

Za vrijeme NDH, usprkos promjenama uredništva, zadržala je koliko je to bilo moguće, dosljednost u njegovanju svih umjetničkih disciplina od književnosti do arhitekture i likovnosti, ali se tematika proširila i na nove medije, hrvatski slikopis i hrvatski krugoval.

Donosila je prikaze i kritike izdavačke produkcije Matice i drugih izdavača, a sadržajno je posvećivala pozornost političkim saveznicima pa su izlazili i tematski brojevi časopisa kao što je bio 1943. *Njemački svezak* ili 1944. *Rumunjski broj*.

Hrvatski broj rumunjskog časopisa GÂNDIREA

Dok je u Hrvatskoj od 1928. kao najznačajniji književni časopis izlazila *Hrvatska revija*, u Rumunjskoj je nešto ranije, 1921. godine pokrenut časopis *Gandirea* što na hrvatskom jeziku znači *Mišljenje*. Okupljao je suradnike desne političke orijentacije, s naglašenim nacionalističkim i religiozno-mističnim tendencijama (Kovačec 1982: 846). Ideolog i nositelj tog programa bio je novinar, književnik i političar Nichifor Crainic, a članke su objavljivali svi suvremeni rumunjski književnici i umjetnici aktivni u suvremenom trenutku društvenog i političkog života.

Časopis *Gândirea* je svoj prosinački broj 1943. posvetio kulturi Hrvata. Tadašnji urednik, pjesnik Nichifor Crainic predstavio je koncepciju posebnog broja koji je u nizu razgovora s hrvatskim književnicima donio podatke o njihovom radu. Nichifor Crainic bio je rumunjski teolog, aktivan u kulturnim krugovima, član Rumunjske akademije i neko vrijeme Ministar prosvjete. U *Hrvatskoj reviji* bila je objavljena njegova pjesma *Isus u zreloom žitu* u prijevodu Tona Smerdela koja odražava pjesnikove preokupacije pravoslavljem i nacionalnom političkom orijentacijom. Bio je profesor na Bogoslovnom fakultetu u Bukureštu i dugogodišnji urednik časopisa *Gandirea*. Kao najutjecajniji književni časopis međuratnog i ratnog razdoblja u Rumunjskoj obilježio je cijelo to vrijeme pa je po njemu nazvan književni pravac „GÂNDIRIZAM“. U brojnim člancima i esejima priklanjao se nacionalističkoj politici i bio blizak talijanskom fašizmu.

U 10. broju XXIII. godišta 1943. vrlo sveobuhvatno su predstavljena dostignuća Hrvata na svim poljima umjetničkog djelovanja od najstarijih vremena pa do suvremenog trenutka.

Uz poeziju i prozu objavljeni su u *Gândireu* na rumunjskom jeziku eseji naših autora s temama iz svih područja kulture. Esaj kao književna vrsta i rubrika u HR široko je pokrivaio brojne književne i umjetničke kritike, prikaze, oglede i recenzije. O razdoblju od 1941. do 1945. istraživanje o književnoj kritici napravio je Ivica Matičević i zaključio:

„Brojnošću i stručnom razinom svojih književnokritičkih priloga, napose za Livadića i Delorka, 'Hrvatska revija' znatno je pridonosila jačanju aktivnoga dijaloga između tadašnjih pisaca i publike, a time je, dakako, bila određena i njena prestižna uloga u ukupnom književnom životu za NDH. Bio je to nastavak dugogodišnje 'Revijine' tradicije u okrilju utjecajne Matice hrvatske: dugi su časopisi dolazili i nestajali, ali opstala je jedino Matičina 'Revija'.“ (Matičević 2007: 238.)

U to vrijeme Revijini urednici bili su iskusni književni kritičar Branimir Livadić i pjesnik Olinko Delorko, a časopis su preuzeli 1943. od Marka Čovića.¹

Hrvatski broj *Gândiree* započeo je tekстом *Između Jupitera i Marsa* književnika Antuna Bonifačića kojem je nedavno pod tim naslovom u Zagrebu izašla knjiga i odmah bila prevedena na njemački jezik. U to vrijeme bio je potpredsjednik Društva hrvatskih književnika i djelatnik Ministarstva vanjskih poslova. Ugledni romanist, prevoditelj i pisac u toj studiji govorio je o posebnom položaju Hrvatske u Europi s kojom dijeli povijesnu sudbinu i neraskidivi je dio njenog kulturnog kruga. Književni kritičar i povjesničar Ljubomir Maraković u eseju *Hrvatska književnost* dao je pregled od narodne preko srednjovjekovne, buđenja nacionalne svijesti, romantizma, realizma, moderne, da bi završio je s najmlađim književnicima Tadijanovićem, Kovačićem, Cesarićem, Majerom i tada već pokojnim Vlasisavljevićem. Nije zaboravio ni dijalektalnu poeziju Mate Balote i Ivana Gorana Kovačića.²

Književnik i političar Mile Budak se u vrijeme izlaska časopisa *Gândirea* već bio povukao u mirovinu s mjesta ministra vanjskih poslova u vladi NDH. Objavljena mu je novela *Naš Gospodin nad Likom*. Hrvatska poezija bila je zastupljena stihovima Vladimira Nazora, Nikole Šopa, Tina Ujevića i Dragutina Tadijanovića.

Teatrolog Slavko Batušić pisao je o hrvatskom kazalištu, njegovim uspjesima, gostovanjima i čuvanju tradicije izvođenja hrvatskog dramskog opusa koja traje stoljećima. O hrvatskoj glazbi od najstarijih skladatelja pa sve do suvremenih postignuća pisao je muzikolog i glazbeni kritičar, akademik Božidar Širola. Povjesničar umjetnosti, slikar, grafičar i likovni pedagog Ljubo Babić pisao je o umjetnosti u Hrvatskoj. O kiparu i proslavljenom umjetniku Ivanu Meštroviću članak je pisao Ivo Šrepeš upravitelj Moderne galerije.

Osim tekstova hrvatskih autora u *Gândieriu* je u rubrici *Ideje, ljudi, činjenice* objavljen članak glavnog urednika Nishifora Crainica: *Gândirea posvećena hrvatskoj kulturi*. Spomenuo je svoje zadovoljstvo boravkom i srdačnom dobrodošlicom s kojom je dočekan u lipnju iste godine u Zagrebu. U tekstu je naglasio da su Hrvati prijateljski narod stare kulture i koji zajedno s Rumunjima gradi novi poredak u Europi.

¹ O značajnim esejističkim i kritičkim tekstovima koji su bili objavljivani u periodici za vrijeme Drugog svjetskog rata raspravu donosi Ivica Matičević u knjizi *Prostor slobode Književna kritika u zagrebačkoj periodici 1941-1945*. Sedmo poglavlje Sloboda šutnje u „Hrvatskoj reviji“ govori o književnim kritičarima, suradnicima HR.

² Interesantno je napomenuti da su u vrijeme izlaženja *Gândirea* (prosinac 1944.) pjesnici Vladimir Nazor i Ivan Goran Kovačić već otišli u partizane pa je bilo vrlo hrabro uvrstiti ih među hrvatske književnike.

Redovite rubrike bile su i *Književna kronika*, *Dramska kronika* s iscrpnim izvještajem što je novo u svijetu književnosti i teatra u Rumunjskoj i svijetu. Uočljivo je da nedostaju likovni prilozi ili reprodukcije najznačajnijih hrvatskih umjetnika. Uz svaki naslov kao ilustracija vidljivi su ornamenti i likovi rumunjskog folklor. Možemo pretpostaviti da i inače koncepcija časopisa nije davala puno prostora umjetnosti kao što je to bio slučaj sa Hrvatskom revijom.¹

Glavni urednik i pjesnik Nichifor Crainic obratio se hrvatskim čitateljima objavljujući u *Hrvatskoj reviji* tekst *Povodom hrvatskog broja Gândirea*. Naglasio je uzajamne težnje rumunjskog i hrvatskog naroda u borbi za slobodu. Predstavio je koncepciju posebnog broja koji je u nizu razgovora s hrvatskim književnicima donio podatke o njihovom radu i djelima. Bili su zastupljeni svojim radovima pjesnici Antun Gustav Matoš, Dragutin Tadijanović, Nikola Šop, Tin Ujević, Vladimir Nazor, književnici Mile Budak, Antun Nizeteo, književni kritičari Ljubomir Maraković, teatrolog Slavko Batušić, slikar Ljubo Babić, likovni kritičar, upravitelj Moderne galerije Ivo Šrepele te skladatelj i muzikolog Božidar Širola.

Danas su svi brojevi časopisa *Gândirea* digitalizirani i dostupni u elektronskom obliku preko internetske stranice Sveučilišne knjižnice „Lucian Blaga“ Cluj-Napoca: <http://documente.bcuccluj.ro/web/bibdigid/periodice/gandirea/>

Rumunjski broj Hrvatske revije 17/3 (1944)

Treći svezak *Hrvatske revije* iz 1944. bio je posvećen Rumunjskoj i u cijelosti ispunjen člancima rumunjskih književnika, novinara, kulturnih radnika. U Bukureštu je, nekoliko mjeseci ranije, u prosincu 1943., cijeli broj časopisa *Gândirea* bio posvećen kulturi Hrvata. S razlogom možemo tvrditi da je to bio rezultat dogovorene međusobne suradnje na zajedničkim državnim susretima.

O tome možemo pročitati u uvodniku Rumunjskog broja Hrvatske revije što ga je napisao Julije Makanec profesor filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i ministar narodne prosvjete.

Danas se rumunjski i hrvatski narod nalaze u istoj sudbonosnoj borbi. Kao zapadnjački narodi oni su pravilno ocienili, koji su temelji njihova života, oni jednako dobro znadu da boljševički imperijalizam prieti potpunim uništenjem tih temelja. Rumunjska i Hrvatska povukle su jednakom odlučnošću konzekvenције iz tih temeljnih spoznaja. I rumunjski kao i hrvatski narod mogu s bolom i ponosom gledati na teške žrtve što su ih u ovom velikom hrvanju pridonieli za svoje nacionalne i za obće europske ideale.

Sve su to momenti, koji mogu olakšati zbližavanje i sve bolje međusobno upoznavanje Rumunja i Hrvata, pa čak još i mnogo više: na njima se može izgrađivati trajno prijateljstvo, koje će nadživjeti sve miene političkih konstelacija. (Makanec 1944 HR 17(3): 113)

¹ Poseban broj književnog časopisa *Gândirea* iz prosinca 1943 (Anul 22/1943 Nr. 10 posvećen Hrvatima) dostupan je u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

U to vrijeme Rumunji i Hrvati imali su zajednički cilj, borbu protiv boljševičkog imperijalizma i očuvanje svog državnog teritorija. Kao mali narodi, bilo je važno da se međusobno dobro upoznaju. Svezak je donio četiri novele i šest pjesama čiji su autori bili rumunjski književnici : Mihail Eminescu, Ion Luca Caragiale, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Ioan Alexandru Bratescu-Voinesti, Nichifor Crainic, Victor Papilian, George Bacovia i Lucian Blaga.

Svaki broj *Hrvatske revije* bio je podijeljen na rubrike ESEJI, NOVELE I PJESNIČKA PROZA POEZIJA, FEUILLETON i SLIKE.

Književnom žanru ESEJ časopis je davao posebnu pozornost jer je bio zapostavljen u hrvatskoj književnosti kako je to naglašavao prvi urednik Branimir Livadić u svojoj uvodnoj riječi 1928. Namjera je bila objektivno problematizirati sva pitanja hrvatske i svjetske kulturne stvarnosti, a čitateljima biti prvi izvor informacija s područja lijepe književnosti, likovne i glazbene umjetnosti te znanosti.

Tako je i treći broj *Revije* iz 1944. znatan broj stranica posvetio esejima koji su za teme imali rumunjske dosege na svim kulturnim područjima kako bi hrvatskim čitateljima bila što bolje predstavljena prijateljska Rumunjska.

Aleksandar Pfiliphide pjesnik i kritičar autor je članka *Rumunjska književna predaja* o najvažnijim značajkama književnosti od prvih početaka koji idu paralelno s političkim i društvenim preporodom Rumunjske iz 20-tih godina 19. stoljeća pa do suvremenih kretanja.

Književni kritičar Constantinescu Pompiliu napisao je za HR raspravu *Problemi i ideje rumunjske kritike* s naglaskom da u svemu prati osnovna strujanja europske književne kritike. Predočio nam je razvoj filozofske misli definirane u programu časopisa *Dacia Literara* čiji je on bio neposredni nositelj i nije se ograničavao samo na književnost.

Esej s naslovom *Rumunjska glasba: Ostvarenja i težnje* poblize nam govori o suvremenoj glazbenoj umjetnosti koja jednim dijelom počiva na tradiciji i folkloru, a drugi njen pravac slijedi strujanja u zapadnoeuropskim glazbenim dostignućima. Autor navedenog teksta bio je Nikolae Branzeu, cijenjeni rumunjski dirigent, skladatelj i muzikolog.

Književnik i kazališni kritičar Marin Ion Sadoveanu predstavio je hrvatskim čitateljima *Razvoj rumunjskog kazališta* u članku koji otkriva kako je dramska umjetnost tek jedno stoljeće prisutna u Rumunjskoj i to najviše u glavnom gradu Bukureštu.

Ion Frunzetti povjesničar umjetnosti i književnik u članku *Rumunjska likovna umjetnost* prikazao je razvoj moderne likovne umjetnosti s najznačajnijim imenima od početka 19. stoljeća. U *Reviji* su se mogle vidjeti reprodukcije radova likovnih umjetnika o kojima je pisao Frunzetti. Fotografije njihovih djela nalazile su se na gotovo svakoj drugoj stranici *Rumunjskog broja* kao popratna ilustracija eseja, novela ili pjesama. Hrvatska čitateljska publika upoznala je rumunjske slikare starije generacije: Iona Andreșcua slikara rumunjskih pejzaža, pogotovo zaokupljenog šumama i drvećem, Stefana Luchiana također slavnog po motivima krajolika, a oba su živjela u 19. stoljeću.

Bili su tu i mlađi, suvremeni umjetnici ilustratori i grafičari Francisc Şirato i Nikolae Tonitza. George Demetrescu Mirea umro je 1934., bio je poznat kao portretist, dobitnik brojnih nagrada, nastavnik na Školi likovnih umjetnosti u Bukureštu.

Tekstove rasprava preveli su Vladislav Kušan, Antun Bonifačić, Olinko Delorko Stjepan Vlahović, Ton Smerdel i Vladimir Kovačić.

U rubrici *NOVELE I PJESNIČKA PROZA* ukupan dio stranica zauzeli, rumunjski književnici sa svojim novelama. Ioan Bratescu-Voinesti književnik poznat po svojim pričama za djecu u HR je objavio kratku novelu *Crvić* u prijevodu Stjepana Vlahovića.

Rumunjskom književniku Ionu Luci Caragialeu, u HR je objavljena priča *Gostionica kod Manžoale*, a preveo ju je na hrvatski Petar Garbavu. Sjećanje na njegov humor i komedije danas živi u bukureštanskom Narodnom kazalištu jer nosi njegovo ime. Smatra se najznačajnijim predstavnikom kazališne kulture i tradicije.

Victor Papilian liječnik, znanstvenik i profesor na medicinskom fakultetu u Cluju, a u isto vrijeme književnik i zaljubljenik u kazalište i operu, predstavljen je pričom *Ljubomora ?* u prijevodu Mate Sokolića. Pripada književnom pravcu *Gandirea* koji je okupljao svoje sljedbenike oko istoimenog časopisa.

Istaknut među prozaicima bio je Mihail Sadoveanu, suvremeni plodni rumunjski novelist, novinar i političar. Posebno toplo prikazivao je u svojim kratkim pričama moldavskog seljaka i njegovu zemlju. U prijevodu Mate Sokolića, objavljena je novela *Vojvodina kobila*.

U rubrici *POEZIJA* predstavili su se hrvatskoj javnosti svojim stihovima rumunjski pjesnici. Tudor Arghezi, Georgia Bacovia, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Mihai Eminescu, Octavian Goga prvi put su objavili poeziju na hrvatskom jeziku. Autori prijevoda bili su naši književnici Ton Smerdel, Antun Bonifačić, Olinko Delorko, Vladimir Kovačić i Vladislav Kušan.

I danas se smatra najpoznatijim i najutjecajnijim rumunjskim pjesnikom Mihai Eminescu, lirski pjesnik i novinar starije generacije. *Revija* je 1944. objavila njegovu pjesmu *Majko!* u prijevodu Tona Smerdela. Eminescuovi soneti redovito se uvrštavaju u različite antologije. U Hrvatskoj je u Matičinim novinama za kulturu *Vijencu* 2011. objavljeno dvanaest soneta u prijevodu Mate Marasa uz kratki komentar:

U doba kad se rumunjska književnost kolebala između svjetskih i nacionalnih tema, a rumunjski jezik počinjao objedinjavati sve raznolikosti u govorima pojedinih pokrajina, Eminescu se pojavio kao pomiratelj raznorodnih struja i glas autohtone duše rumunjskoga naroda. Iz njegovih je stihova izbijala trajna patnja čovjekova duha koji je razapet između nedosanjanih snova i nesmiljene stvarnosti. Napisao je relativno velik broj pjesama, oko tri stotine i pedeset, i mnoge su među njima vrhunske vrijednosti, jer je u bogatstvu poetskih slika stvorio neponovljiv lirski jezik i savršen pjesnički oblik. (Maras 2011 *Vijenac* 19(441) (27. siječnja 2011): 13)

Član rumunjske akademije, političar, novinar i pjesnik Octavian Goga u *Reviji* je bio zastupljen pjesmom *Na guslarovu grobu* u prijevodu hrvatskog književnika

Antuna Bonifačića. Bio je posebno popularan i zbog svoje desne nacionalne orijentacije, a u svojoj poeziji opjevao je Transilvaniju prije Prvog svjetskog rata.

Pjesnik Georgia Bacovia jedan je od najvažnijih predstavnika simbolizma u rumunjskoj književnosti. U njegovim djelima prevladavaju sumorni tonovi i teška atmosfera očaja (Kovačec 1982: 854), što se jasno uočava u pjesmi *Stari park* koja je objavljena u Reviji u prijevodu hrvatskog pjesnika Vladislava Kušana.

Poznati je lirski pjesnik i romanopisac koji je stvarao pod utjecajem Baudelairea, Tudor Arghezi (pravim imenom Ion N. Theodorescu) u Reviji je imao objavljenu pjesmu *Tajanstveni susret* koju je na hrvatski preveo jedan od ondašnjih urednika, pjesnik Olinko Delorko.¹

Vrlo aktivan u životu suvremene Rumunjske bio je akademik, pjesnik, filozof, dramatičar, prevoditelj i diplomat Lucian Blaga. U Reviji je imao objavljenu pjesmu *Na velikom prielazu* u prijevodu na hrvatski Vladimira Kovačića. Naš ugledni akademik, leksikograf i romanist August Kovačec (ISTO 1982: 856) naziva ga jednim od najosebujnijih i najoriginalnijih pjesnika između dva rata, a zauzima i istaknuto mjesto kao dramski pisac, esejist i filozof. Bukureštansko Narodno kazalište imalo je u sezoni 1943./44. na repertoaru njegovu povijesnu dramu *Avram Iancu* kao vrlo uspješnu predstavu. Iz Revije saznajemo da će Lucian Blaga još iste godine (1944.) posjetiti Zagreb.

Nepotpisani članak iz rubrike FEUILLETON *Osvrt na kazališne prilike u Rumunjskoj* iza kojeg zasigurno stoje urednici, osim informacija o repertoaru i djelovanju, daje nam podatke i o gostovanjima. Saznajemo da su u Zagrebu, nedavno, u Hrvatskom državnom kazalištu izvedene rumunjske kazališne priredbe, a bile su od zagrebačke publike vrlo toplo primljene i pozdravljene. Tom prigodom u Zagrebu je izvedena drama *Bolestna krv* autora Mihaia Sorbula. Istovremeno u Bukureštu se od svibnja 1943. izvodilo jedno od najpoznatijih dramskih djela suvremene hrvatske književnosti *Pustolov pred vratima* književnika Milana Begovića. Predstava je igrana na rumunjskom jeziku pod naslovom *Ultima nuapta (Posljednja noć)* na sceni Narodnog kazališta te je doživjela i svoju 50. izvedbu na rumunjskoj dramskoj pozornici.

Još jedan članak u Reviji *Pregled rumunjske književnosti u posljednje dvije godine* čiji je autor bio Stjepan Vlahović donosi nam vrlo iscrpan pregled događanja na književnom polju. Dvije godine 1942. i 1943. s brojnim novim izdanjima poezije i proze starijih autora te mnoge, prvi put objavljene knjige mladih, govore o neprekinutoj umjetničkoj produkciji, unatoč teškim ratnim prilikama. Nije zaboravio

¹ Hrvatska revija je kroz osamnaest godina izlaženja promijenila pet urednika. Prvi pokusni dvobroj u rujnu 1928. priredio je Branimir Livadić, a za 1929. bili su zaduženi „tolerantni tandem“ Stjepan Ivšić i Branimir Livadić. Od 1930. pa do 1941. urednik je bio jezikoslovac Blaž Jurišić koji je i danas ostao sinonim za domovinsku Reviju jer je u zadanim okvirima uspio izbjeći dogmatiziranje i nametanje ideoloških stavova s različitih strana. Profilirao je Reviju na izvornim načelima zastupanja hrvatske političke misli i hrvatske kulturne ideje. Više nego čitavo desetljeće zadržao je visoku razinu književne i umjetničke vrijednosti časopisa i bio otvoren prostor za sve istaknute hrvatske intelektualce. Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije, uspostavom NDH 1941. na mjesto glavnog urednika dolazi Marko Čović, a od 1943. Reviju ponovo uređuje Branimir Livadić i mladi pjesnik Olinko Delorko.

ni dodjele priznanja i nagrada, drame, književnu kritiku i esej te nove naslove časopisa. Njegov zaključak je da se dubok odjek rata najbolje očituje u lirici.

Članak *Transilvanija u rumunjskom pjesništvu* naslov je istoimene antologije Emila Giurgiuca. U središtu je bolna tema teritorijalnog gubitka povijesne rumunjske pokrajine Transilvanije koju je okupirala Mađarska. Knjiga podijeljena u pet poglavlja obuhvatila je sve rumunjske pjesnike koji su pisali o Transilvaniji i odrazu njene sudbine u stihovima.

Posljednji članak u Rumunjskom broju HR nosi naslov *Novo lice Rumunjske*. Autor Mato Sokolić promovirao je knjigu koju je napisao Ernest Bauer s namjerom da se поблиže upoznaju rumunjski i hrvatski narod. Sokolić napominje da je to prva hrvatska knjiga o Rumunjskoj koja uz povijesnu i kulturnu prošlost govori o sadašnjem trenutku koji bi Rumunjskoj trebao osigurati sretniju budućnost.

Već od prvih dana uzpostave službenih državnih odnosa između Nezavisne države Hrvatske i kraljevine Rumunjske odpočela je najtješnja politička, kulturna i gospodarska izmjena obiju država, a s naše su strane diplomacija i njeni popratni činbenici ubrzo upodpunili prazninu, koja je kao baština prošlosti bila postavljena među naša dva naroda.....

Bauer se je u svojoj knjizi dotakao zbilja svega što je potrebno da naši širi slojevi doznaju o toj zemlji i o tome narodu čija je prošlost bila toliko puta slična našoj. (Sokolić 1944 HR 17(3): 175-176)

Pozitivan kritički osvrt i preporuku čitateljima bazirao je na činjenici je autor dulje vremena boravio u Bukureštu, da je novinar po pozivu i dobar poznavatelj rumunjskih prilika.

Rumunjski broj bio je sastavni dio sedamnaestog godišta Hrvatske revije 1944. koja će biti predzadnja godina rata. Saveznici su dobivali bitke na svim frontovima i približavali se osvajanju Europe, a partizani već ulazili u gradove na obali, uredništvo HR očekivalo je i dalje priloge za svaki novi broj. Godište je završilo uobičajeno, bez ikakvih naznaka da će vrlo skoro biti otisnut zadnji svezak.

U ljeto iste godine u Bukureštu je izvršen državni udar i dogodio se opći politički preokret. Nove prosovjetske vlasti službeno su prekinule 30. kolovoza 1944. diplomatske odnose s Nezavisnom Državom Hrvatskom. Vlast u Zagrebu je sve do kraja, do završetka Drugog svjetskog rata, ostala na strani Njemačke. Kraj tog sudbonosnog razdoblja donio je kraj suradnje između dvije države.

Istraživanje hrvatske književne periodike na primjeru *Hrvatske revije* potvrda je realnosti da su Rumunji i Hrvati surađivali u vrijeme Drugog svjetskog rata na svim poljima kulturnog stvaranja. Novootkrivene činjenice o tom razdoblju daju nam uvid u svakodnevicu koja je njegovala kulturni život na svim razinama usprkos ratnim stradanjima i približavanju novog i nepoznatog političkog poretka koji će iz temelja promijeniti živote hrvatskog i rumunjskog naroda.

Promišljanje o normalnom kontinuitetu izlaženja HR govori nam da urednici nisu bili svjesni ili su odbacivali pomisao da će dolaskom partizana i slomom NDH doći do velikog preokreta. Izdavanje Revije bilo je prekinuto, a djelovanje Matice hrvatske nastavljeno u novim okolnostima.

HR je od 1951. izlazila u emigraciji da bi se 1991. nakon demokratskih promjena vratila u domovinu u okrilje Matice hrvatske. Iz ideoloških razloga, sve do prije dvadesetak godina, bila je nepravedno marginalizirana od gotovo cijele domaće književne historiografije. Realnost je, da se taj naslov uspio svemu usprkos, održati i othrvati svim nepovoljnim prilikama i povijesnim situacijama pa i danas, i dalje izlazi. Njegov izdavački put govori o snazi, volji i ustrajnosti generacija intelektualaca te ukazuje na uvijek prisutnu svijest o potrebi čuvanja svih vrijednosti koje čine hrvatski kulturni identitet.

Zbog svog sadržaja, vrijednosti i otvorenosti imala je *Hrvatska revija* posebno mjesto u društvenim i kulturnim zbivanjima hrvatskog društva. Danas su njeni stari sveščići neprocjenjiv svjedok vremena i izvor obilja građe za hrvatske historiografe. Raznolikost teme i sadržaja koje je obrađivala HR iznimno su zanimljivi i aktualni još i danas za sve one koji se bave istraživanjem širih društvenih i kulturnih događanja prve polovine 20. stoljeća na našem prostoru, a na istim temeljima izlazi i danas.

Kako je Sveučilišna knjižnica Lucian Blaga u Cluju digitalizirala časopis Gandirea tako i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, mora HR uključiti u projekt digitalizacije domaćih časopisa. Uvezani svesci HR koji se čuvaju u našim knjižnicama dio su nacionalne kulturne baštine i ne smiju se zagubiti u virtualnom svijetu digitalne epohe nego bili dostupni mladim naraštajima istraživača.

Literatura i izvori

- Banović, Snježana. 2012. Kulturna politika NDH. U *Država i njezino kazalište*. Zagreb: Profil, 17-70.
- Brešić, Vinko. 1990. Časopisi Milana Marjanović. Zagreb: HFD.
- Brešić, Vinko. 2005. Čitanje časopisa : uvod u studij hrvatske književne periodike 19. stoljeća. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brešić, Vinko. 2012. „O projektu“ U *Hrvatska revija : (1928.-1945.)* 2012. Biblioteka Periodica Croatica. Serija Bibliografije ; knj. 2, [ur. Vinko Brešić], Zagreb: Filozofski fakultet.
- Brešić, Vinko. 2012a. „Kako čitati časopis? Uvod u studij hrvatske književne periodike Od Calendariuma do knjigomata : vrlo kratka povijest hrvatskih časopisa“ U *Povijest hrvatskoga jezika : zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*. [ur. Krešimir Mićanović], 183-198. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste
- Esih, Ivan. 1943. Liviu Rebreanu u današnjoj rumunjskoj književnosti [Pogovor]. U *Plodovi zemlje*. Knj. 3. 551-566. Zagreb : Nakladni Zavod A. Velzek.
- Jonjić, Tomislav 2000. Hrvatska između sila osovine. U *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.* Zagreb: Libar, 485.-636.
- Kovačec, August 1982. Rumunjska književnost. U *Povijest svjetske književnosti*. Knj. 3, Francuska i ostale književnosti francuskog jezičnog izraza ; provansalska i rumunjska književnost [ur. Gabrijela Vidan]. 799-870. Zagreb : Mladost.
- Krizman, Bogdan 1986. Osovinsko priznanje NDH. U *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus, 419-437.
- Lasić, Stanko 1989. *Krležologija ili Povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži*. Knj. 3, *Miroslav Krleža i Nezavisna Država Hrvatska (10.4.1941-8.5.1945)*. Zagreb : [Ljubljana : Globus ; Delo],

Romanoslavica vol. LII, nr.2

- Makanec, Julije 1944. Povodom Rumunjskog broja „Hrvatske revije“. U *Hrvatska revija* 17(3): 113
- Manea-Grgin, Castilia 2008. Hrvatska nacionalna manjina u Rumunjskoj. U *Hrvatska revija* Obnovljeni tečaj 8(4): 16-22.
- Maras, Mate 2011. Dvanaest soneta. U *Vijenac* 19(441) (27. siječnja 2011.): 13.
- Matičević, Ivica. 2007. *Prostor slobode : književna kritika u zagrebačkoj periodici od 1941 do 1945*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mihanović, Marin 2001. Mađarsko pitanje u hrvatsko-rumunjskim odnosima od 1941. do 1944. godine : pokušaj obnove Male Antante. U *Časopis za suvremenu povijest* 33(2): 323-354.
- Milačić, Karmen 1976. O počecima hrvatsko-rumunjskih književnih veza. U *Književna smotra* 8(25): 79 – 84.
- Sokolić, Mate 1944. Novo lice Rumunjske. U *Hrvatska revija* 17(3): 175-176.
- Traljić, Seid Mustafa 1943. Hrvatsko – rumunjski odnosi. U *Hrvatska smotra* 11(5): 410-413.

Priručnici

- Hrvatska književna enciklopedija*. 4 sv. 2010 – 2012. [ur. Velimir Visković] Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Labus, Alan. 2011. *Politika i novine u Nezavisnoj državi Hrvatskoj*. Zagreb : Zaprešić : Plejada ; Visoka škola za poslovanje i upravljanje "Baltazar Adam Krčelić".
- Macan, Trpimir. 1998. *Spremnost : 1942-1945*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Tko je tko u NDH : Hrvatska 1941.-1945*. 1997. [ur. Darko Stuparić]. Zagreb: Minerva.

Časopisi

- Gandirea** red. Nichifor Crainic. 1943-. Bucuresti, [1943]. Anul 22/1943 Nr. 10 posvećen Hrvatima
- Hrvatska pozornica** / [urednik Slavko Batušić] 1940,br.1-1945,br.13/14. Zagreb : Hrvatsko državno kazalište, 1940-1945.
- Hrvatska revija** [urednici Branimir Livadić, Stjepan Ivšić, Blaž Jurišić, Marko Čović, Branimir Livadić i Olinko Delorko] Zagreb : Matica hrvatska, 1928.- 1945.
- Hrvatska smotra** [odgovorni urednik Ivan Oršanić] Zagreb : Kerubin. Šegvić, 1941.-1944.
- Spremnost** [odgovorni urednik Zlatko Petrak]. Zagreb: Ustaški nakladni zavod, 1942.-1945.

Internetski izvori

- <http://www.arhiv.hr/arhiv2/index.htm>
- <http://hrcaj.srce.hr/>
- <https://koha.ffzg.hr:8443/>
- <http://www.matica.hr/>
- <http://www.nsk.hr/>
- <http://proleksis.lzmk.hr/>
- <http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/periodice/gandirea/>